

LEVELEK A FIAMHOZ

I.

Fiam!

Az íróasztalon előttem, Andersen meséi és Keller *Zöld Henrikje* fekszenek. Andersent ismered, olvastad a meséket, melyeknél szebbeket máig senki sem mondott. *Zöld Henrik* ifjúkorod olvasmánya lesz, a férfikor határáig elkísér. Jobb tanítókat ajánlani se tudnék. De szeretném, – ha mellettük meghallgatnád az én szavamat is.

Nem adok utasítást ehhez az íráshoz: hány éves korodban olvasd. Nem lesz benne egy szó, mit ma is már nem olvashatnál. És meg is fogod érteni... abban a percben megérted, amelyben az emberek általában – a felnőttek is – megértik az olvasmányaikat.

Nem az olvasás perce az.

*

Bélyegeket cserélgettéél Géza barátoddal, álltatok a nyitott albumok előtt, forgattátok a nagy katalógust. A hátatok mellett álltam, és te eleintén nem láttál engem. Barátod sokat beszélt, te jóval kevesebbet. A csere, melyet barátod ajánlott, nem volt előnyös, bélyegeid értékesebbek voltak, mint a cserébe kínáltak, de Géza a katalógus árával igazolta, hogy pont annyit érnek. És beszélt hozzá sokat, és ütögette a katalógust és sokszor megkérdezte: „Akarod vagy nem?” Közben a bélyegeidet magához mind közelebb húzta, te hozzá sem nyúltál az övéihez. Sajnálalak, de csak vártam, és állottam mögötted még sokáig szótlanul. Fiam, te értesz a bélyegekhez. Annyit, mint Géza barátod, bizonyosan értesz és tudod, hogy mondjon a katalógus bármit, a te bélyegeid az értékesebbek, te veszíteni fogsz, és Géza nyerni fog. És mégsem nyúltál a holmid után; hogy is tehesd, már ott van előtte, már a keze rajta a kis bélyegcsomón; vissza hogy vehessed? *Visszáról* már szó sem lehet, kicsi lelkedben már le is mondtál és becsületből, becsapátásod kis vigasztalására, mondtad: „Ha adsz még egy *köztársaságít!*” Géza előbb albumába csúsztatta bélyegeidet, kettőről megjegyezte, hogy rongált szélű, egyről, hogy nincs bélyegző rajta, azután átnyújtotta a *köztársaságít*. Te nézetlen tetted el a cserebélyegeket s egy nagyon gyors fordulással, mintha csak *ettől az üzlettől* akartál volna elfordulni, úgy fordultál hátra. Hogy megláttál, zavarodottan mosolyogtál. Én Géza barátodat néztem szigorúan, s te tán sajnáltad is. Mert azt mondtad: „Adott egy *köztársaságít* is...” Pedig tudtad, hogy azzal együtt be vagy csapva, s hogy azzal már nem is ő, hanem magad csaltad meg magadat. De féltél, nem támad-e kétség énbennem, hogy értesz-e te a dologhoz?

Nem, fiam.

Te értesz a dologhoz, *más az*, amihez te nem értesz.

Más az, amihez *mi* nem értünk.

Erről a *másról* lesz szó bőven ezekben az itt jövő írásokban.

II.

Fiam,

egyszer sem kérdezted meg tőlem, hogyan esett, hogy Káin csak úgy könnyűszerrel agyonütötte Ábelt? Kezéből a botot hogy nem csavarta ki, és miért nem vágta agyon ő Káint, ki rátámadott!? Sehol a Biblia nem említi, hogy Ábel volt a gyengébb...

Örülök, fiam, hogy nem kérdezted. Örülök, hogy fel sem támadt a gondolat benned, hogy Ábel embert is ölhetett.

És örülök, hogy a bélyegvásárnál nem te csaltad meg Gézát. Tudom, kicsit szégyelled még, hogy te voltál a gyengébb, esztelenebb. Ne szégyellj, s ne hidd, mert nem igaz! Ütközet volt az, fiam, mit ketten vívtatok, s a vesztes Géza lett. Pár bélyeget hagytál a csatatéren, de társad mindent ott hagyott. Ő mindent harcba vitt. Eszét csavarra húzta ki, szavát hazugság mérgével fertőzte, barátságodat kockára tette, nagy túlerővel ekként támadott.

S mit nyert vele?...

Ne vess, tapsolj, örülj! Káin a homlokán, Géza a hóna alatt – hadd vigye bélyegét!

S most jöjj, ülj le mellém, feledd el Káint, Gézát s a bélyeget, de ne feledd soha, amiket Apád most mesélni fog. Szerthe a világon sok Géza jár, s ha nem sokkal több is a semminél, mit egy-egy elvehet, valamennyien végül is koldussá fosztanak. Most elmesélem, hogy tettek velem. Sokat fogsz nevetni, míg végighallgatod. Csupa mulatság volt nekem is, amíg végigéltem.

III.

Fiam!

Te még a világon sem voltál, mikor a kis Konnert Hanzi meghalt. Nyolcéves volt, és én emlékszem még, három nappal a halála előtt ugrándozva jött haza az iskolából, szokatlan időben, 10 óra tájban, és örömmel újságolta a mamájának: „Két hétig nem kell menni, difteritisz van”.

Falun lakott Konnert Hanzi, falun laktam én is, orvos voltam ott, körorvos. Én csukattam be az iskolát két hétre. Nem azért, hogy Konnert Hanzi örüljön, de nem is azért, hogy búsuljon. Pedig búsulni kezdett már első nap este, a fejét is fájta, reggelre engem hívott a mamája, hátha beteg a Hanzi. Bizony beteg volt, forró volt nagyon, egy láng volt az arca s a toroka csupa fehérség. Megkapta Hanzi a difteritist. Gyógyítottuk minden módon, én meg a mamája, verekedtünk a betegséggel Hanzi meg mi ketten, de csak erősebb lett hármunknál is, harmadnap estére meghalt szegény Hanzi. A mamája csak akkor vette észre, hogy megjött a Halál, mikor már kopogtatott, de én már délután megláttam, ahogy a falu felső végénél befordult. Tudod, fiam, az orvosok sűrűbben találkoznak Vele, messziről is már megismerik.

Sokan voltunk a temetésen, a falu felnőttei mind, csak a jegyző úr nem sajnálta Hanzit. Még nekem is rosszul esett; merthogy mi ővele régi dologból haragosok voltunk, sokan azt hitték, azért maradt el.

Hát – el se hinnéd, ha nem én mesélném –, tévedtünk a dologban, mert mindenikünk közül legjobban éppen a jegyző úrnak fájt a Hanzi halála. Temetés után való nap csak hívatja a Hanzi papáját.

- Vizsgálta-e doktor a Hanzit?
- Még sokszor is, három napon keresztül.
- Nem életében kértem. A halála után?

Konnert bácsi csak nézi a jegyzőt, de nem érti egyelőre. Na, mindjárt megérti.

– Azért mondom, mert törvény. Nem szabad senkit temetni, míg az orvos meg nem nézte, halott-e igazán. Mert tetszhalott lehet.

– Instállom jegyző úr, a Hanzi meghalt. Bár ne halt volna.

– Nono, én nem tudom. Nem is mondom. De az orvosnak meg kellett volna nézni. Nahát be is merítem a főszolgabírónál, úgy, hogy...

– Azt instállom ne tessék. Az orvos úr eleget fáradott, de ha az isten másként akarta. Hagyjuk nyugodni szegényt!...

Ezzel indult is Konnert bácsi kifelé, mentiben hallotta még, ahogy a jegyző úr dünnyögte: „Ebből ki nem szabadul.”

Úgy értette, hogy — én. Én nem szabadulok ki. De ezt nem érted, fiam, egészen, míg meg nem magyarázom. Halfogást láttál már a Dunán. Kidobják a széles vető-hálót, azután húzzák összebb-összebb, míg zárva van egészen, s a halacska már — ki nem szabadul. De jó is! A hal...

De mi jó van énrajtam? Kérdezd meg a jegyző urat, fiam, ha él még, mert mondom, a világon sem voltál, mikor ez történt. Akkor hát régen volt, de felejtteni nem lehet az ilyen mulatságos történetet, eszembe jut néha éccaka is. Mint valami hálót, úgy szőtte a terveket, hogy engem befogjon, evickélni lásson. Papírra írta a panaszát, hogy: „Orvos nem vizsgálja meg temetés előtt a halottat. Sürgősen intézkedjék a főszolgabíró úr, mert a község lakói már odáig vannak a felháborodástól.”

Ne csodálkozzál, fiam, hogy ilyesmi hazug dolgot le lehetett írni. Te persze nem tudnál ilyet tenni, de azt már első levelemben megírtam, hogy vannak dolgok, amikhez nem értesz. Hát ez is egy ilyen. Meg tudod, fiam, az is lehet, hogy mire az írás a főszolgabíróhoz jutott, már igaz is volt a felháborodás. Lehet, hogy a jegyző úr sötét este összejárta a babonás embereket, és rémítgette őket, hogy: „Juj, ki tudja hány tetszhalott fekszik a temetőben!” Lehet, hogy reggelre már zúgott is a falu: megállj, kutya doktor!

Azon már inkább csodálkozhatnál, hogy a főszolgabíró úr meghallgatta a panaszt, és magához parancsolta az orvost, aki ez idő szerint a te édesapád. Mutatja nekem az írást, mit szólok hozzá. Nevetek egy nagyot, Ő is nagyot nevet. Akkor kérdezi: hát most mit csináljunk? Mondom: ne vessünk még egyet. Nevettünk még egyet. Ennek is vége lett: akkor mondja a főszolgabíró, hogy így s úgy, nem lehet ezt a dolgot elnevetni, tárgyalás lesz a dologból.

Nem feledékenységből nem magyaráztam meg neked, fiam, hogy mi az főszolgabíró, hanem mert más mesékben is magyarázat nélkül megértettél olyan nem is magyar szavakat, mint: kádi, pasa, nagyvezír, megértetted a történet folyamán a tetteikből: ezt is meg fogod érteni. Meg nem is régen az ablakból mutattam neked egyet.

Diktum-faktum, tárgyalás lett a dologból. A tárgyalás, fiam, olyan beszélgetés, amilyet félkomoly emberek komolyan folytatnak nem komoly dolgokról.

Szegény Konnert Hanzi meghalt becsülettel, ezt tudtam én, tudta a bíró, tudta a panaszos, tudták a tanúk is, akiket nagy számmal hozott a tárgyalásra a falu jegyzője. És bánták is ők valamennyien, hogy él-e, hal-e Konnert Hanzi, vagy volt is valaha a világon. Egy volt itt a fontos, de arról szót se szóltak: a háló. S hogy ne csak legyen, de szükre szoruljon, ne legyen menekvés. Te! én már ekkora voltam, mint ma vagyok, azt a fickándoást gondold el magadnak!

Hallottad volna, hogy beszéltek félnapig, és mind csak tetszhalálról, de gondolatukban meg más volt, tudod az a más, amiről harmadszor mondom már, hogy nem érted. És ütögették a Törvényt, akárcsak Géza barátod a bélyegkatalógust, pont olyan vastag könyv az is, és minden benne van. Benne volt az is, hogy én kötelességszegő, rossz orvos vagyok, meg kell büntetni engem. Meg is büntettek, fiam.

Sok gyerek meghalt akkor őszön. Nem volt, aki ráparancsoljon az emberekre, hogy ne járkáljanak olyan házakhoz, ahol beteg fekszik. A jegyző urat a Halál nem érdekelte. A tetszhalállal volt elfoglalva.

Isten nyugtassa kicsi Konnert Hanzit.
Mondd utánam fiam.

IV.

Fiam,
nem szereted a dohányfüstöt, a tétlen egy helyben ülést, az abbahagyott munkát, a mindig másba kezdést, és nem érted, hogy aki este útra csomagol, reggel miért nem indul. Mindezeket

— *én* szeretem, *én* teszem, *én* értetlenkedem, és bár a szemed sokszor és a szavad is néha rosszall — mi azért ketten ugye szeretjük egymást?

Nem neveltelek félelemre, és minden különös bátorságérzés nélkül mersz mindent mondani. Ha azt gondolnád, hogy a mi szegénységünknek, kis nélkülözéseidnek hibáztatható oka vagyok, nem félnél megmondani sem.

Nem tetted soha. Érzed, hogy nem jók e dolgok, érzed, hogy rosszat *jelentenek*, érzed, hogy van mögöttük valami neked érthetetlen, de érzed azt is, hogy így magukban, ítélet tárgyát nem képezhetik. Csak nagyon okos felnőttek tudják hinni, hogy valaki naphosszat kávéházban ül csak azért, hogy éppen ott üljön; csak ők tudják természettől valónak látni, hogy szántsonvessen valaki, és csupa szeszélyből aratni mást engedjen; csak a felnőttek hiszik, hogy napi hatórás munkájukkal nemcsak kenyeret szereztek, hanem jogot is: ítélni lelküktől idegen társaik felett. Velük sohasem vitázom. De neked, fiam — kukucs! —, lyukat vágtam a függönyön.

Vézna kisfiú voltam, tizenhárom éves lehettem, lenn nyaraltam a Duna mellett, Mohácsot keresd a térképen, valahol ott lehet. Széles már ott a Duna, és két hatalmas ágra oszolva egy szigetet zár körül.

Minden este a parton álltam, vártam a pesti hajót, a zimonyi hajót. A folyam nyugodt vize már közeledtükre mozgásba jött, hullám hullámot vert a parthoz, s még nagyon sokáig ringott a víz, mikor tova tűntek. Kikötött uszályhajókon halászok bíbelődtek a hálóval soká, míg kivetették. Fehértorkú hal volt a zsákmány, néha sok, néha kevesebb. Halász akartam lenni mindenáron. Hálóra, hogy lesz valaha nekem, gondolni se mertem. De horgot árultak a kereskedők. Voltak kispajtásaim, víz mellett nőtt gyerekek, hamar beavattak a horgászás tudományába. Napokig készültem az első pálcám, hajlékony, törhetetlen, hosszú spárgám, eltéphetetlen, parafapedzóm, erős fekete horgaim és kicsi ólomsúly, ami a horgot mélyre vigye. Földi gilisztám egész skatulyával.

Esteledett, kicsit féltam, kicsit tetszettem magamnak a bátorságomért a zúgó víz partján, és mikor az első ujjnyi kis halat elhelyeztem vízzel átitatott tarisznyámban, mint egy felnőtt már úgy állottam ott; halász voltam, aki holnap is halász lesz, holnapután is és mindig már, míg egészen el nem öregszik. Egész eddig a percig mind számítottam, hány nap a vakáció még. Most ujjongott a szívem: mi közöm hozzá, hány nap van szeptemberig. Mi köze a halásznak az iskolához! És ha kényszerítenek, hogy visszamenjek? Nem sokáig tehetik. Visszamegyek, ha nagyon akarják, de hamarosan elszököm. És a Duna mellett telepszem meg valahol. Ezt a horgászó-pálcát mindenestre magammal viszem Pestre. Inkább a folyosón állok egész úton, ott fel lehet állítani.

— — — —

Most figyelj, fiam, mert nem az történt, hogy az első hal mellé egy második került a zsákba. Hanem ez történt.

Erős rándítással a pálcát kiszakították a kezemből. Egy lépésnyire a víztől, kis földkupacon álltam, és a rándítás ereje majdhogy a vízbe dobott. Jobbról jött az erőszak, odanéztem. Tömzsi parasztgyerekek, mint én olyan korú, *sokác*-viseletben, ott állt, szélesre húzott szájjal vigyorgott, pálcám a kezében volt. Az arcom égett, a szégyen fojtogatott és tudod, mit tettem? Embertelenül, gyáván mosolyogni próbáltam. Miért, én nem tudom. El akartam tán hitetni a sokác-fiúval, hogy amit tett, csak tréfa volt. Tudtam, hogy nem tréfált. Tudtam, hogy bántani akart, fájdalmat szerezni nekem. Fél perc telhetett így el, nyúltam a bot után. Lassan, nem követelően. Vigyorgott tovább, de a szeme már fenyegetett. Azután a térdének feszítette a pálcát, és kettétörte. Azután négyfelé. Valami torz mosollyal állhattam ott, még akkor is, mikor az összetört holmit a vízre dobta. Reszkettem. A halászálmomnak vége volt. Már nem akartam semmit. Csak elszaladni. Azt sem mertem. Féltam, ha mozdulok, utánam nyúl és akkor... Este volt, senki se járt, megtehetette volna. Mindent tehetett. Vártam.

Zsebre dugott kézzel, lassú lépésekkel végre eloldalgott. Én még maradtam. Most attól féltam, hogy észreveszi, milyen jó nekem, hogy ő már elment. Nem akartam elárulni, hogy

olyasmiről is szó lehetett volna; hogy megüt, vagy vízbe dob... Egyszer még visszafordult. Kemény, győzelmes vigyorgással.

Fiam, te Börharisnya-történeteket olvastál, és azokban a legfiatalabb indián is vitézebb, mint a te apád. És én ezekkel az írásokkal nem is a hősiességem csorbáit akarom köszörülni. Inkább azt szeretném, hogy a te vitézi becsületed, sose érje csorba, büszke kicsi arcodat ne torzítsa szégyen. Hogy a *kis* kellemetlenségektől menekülj, hallgasd meg a kérésemet, tornázz, vívjál, birkózz. A *nagyoktól* csak úgy fogsz menekülni, ha a sorshatalmak is meghallgatták a kérésemet, és nem találkoztatnak össze a — sokác-gyerekekkel.

Én sűrűn találkoztam veled tanulóéveimben is, vándoréveimben is. Túlerővel jött mindig, este volt, lélek nem volt jelen, a mélység mindig ott volt. Egy álommal mindig kevesebb maradt, s egy győzelmes nevetéssel több csengett a fülemben.

Úgy van-e, hogy aki egyszer alákerült, arra rájár ez a dúvad? Ezt nem tudom. Csak azt, hogy mind kevesebb merszem lett a háztól messze menni, világba menni vágyam mind gyengébben buzog, s hogy elrejtsem magam, hát dohányfüsttel piszkolom a levegőt. És ravaszodom. Több álmod tőlem nem rabolnak a sokác-gyerekek! Nem árulom el, mit szeretek, nem fogják tudni, az ütés *hol* fájna legjobban. Ide is kezdek, oda is kapok, ezt is tervezem, azt is gondolom, senki ne tudja, mit is akarok!

Ezért találsz mindig ülve, fiam. Ezért van a szobámban sok dohányfüst, sok félig felvágott könyv és egy öregember, aki ma sem tudja, holnap mibe kezd.

... Mert kétpercnnyire az utolsó ívlámpától a Győzelmes Gázság vigyorog.

V.

Fiam,

ma már a könyvkereskedésekben nem is árulják azt a könyvet, amely minden könyvek közül a leghosszasabban foglalkoztatott. *Jelesek Csarnoka* — ez volt a címe, és bár csak fényezett papírosból, igen szép címtáblája volt. Szép, világos színek, valami kék ragyogás játszanak a szemem előtt, ha rá gondolok. Belőle semmire sem emlékszem. Lehet, hogy nem is olvastam. Nem az enyém volt ez a könyv; nem volt az enyém.

Fiúk, hárman voltunk, szép nagy, sokszobás házban éltünk, volt nagy udvarunk is, emlékszem rózsafákra, mik zöld faragott karókhöz voltak kötözve, a karók fején csillogó ezüst gömbök. A nyári udvarról a piros rózsák illatát, a téli udvarról a behavazott díszfenyők fehér tömegeit őrizte legtovább az emlékezetem. Az udvart jórészt csak ketten birtokoltuk, mi két kisebb fiúk. Pár évvel idősebb bátyánk már a könyvespolc rabja volt. Mellette alig számítottunk. Szigorú háziarendünk ellen csak ő véthetett, különvéleményt csak ő jelenthetett, némi cselekvőséget az életébe csak ő vihetett. Nyaralt anyánkkal Franzensbadban s a Balaton mellett, ketten a beszédet néha franciára fordították. Könyvszeretete, nagyon sok ajándékkönyvön kívül, még különösebb megbecsülést is juttatott neki. (Nekem egyetlen könyvem, sokáig egyetlen olvasmányom a *Jó Fridolin és gonosz Dietrich* volt, az udvar felőli lépcsőkön ültem olvasgatva és szívdobogva, a könnyekkel küzdöttem Fridolin oldalán.)

Gyermekkori vétségekért kiszabott büntetéseink csak úgy számíthattak elengedésre, ha csínyeinkben részes volt Ernő bátyánk is, kit te csak ősz hajjal tudsz látni, úgy ismerted meg, s tán megérteni sem tudod, hogy ő is valamikor kis gimnazista volt, koromfekete hajú, csínyekben bűnös kis gimnazista. Ha csak ketten, két kisebbek, szenvedtünk — Ernő, mint komoly közvetítő, eredménnyel járt közben anyánknál. Köztem és közte a rangkülönbség áthidalhatatlan volt. Ha új ruhát kapott, majd olyanformán néztem, mint asszonycselédek szokták, ha kisasszonyuk új ruhába öltözik, kíváncsi örömmel — én nem tudom —, tán büszkeséggel is. Bizonyítványaink közül az enyéim voltak a jobbak, de minden érdeklődés az ő előmenetele felé fordult. Az én apró sikereimet apám, anyám egyszerűen tudomásul vették, én magam tudomásul sem vettem.

Az Ernő sikere öröm volt, a balsikere bánat. Könnyes volt anyám szeme, és halk szavú lett a házi nép. Vendégeskedő vacsorákon szeretettel szemmel tartva már ott ült — én kívülről nyeltem a zshivajt. Cirkuszba minket is vittek, de őt színházba is, és este, gyertya mellett már olvashatott.

Nézd, kisfiam, akkor se lázongtam, most is érthetőnek találom, hogy sok minden úgy volt és lehet, hogy eleintén lázongtam is, csak már nem emlékszem. (Rendjén valónak a magam semmibe vételét aligha gondoltam. Mert szinte ugyanebből az időből való az az emlékem is, amelyről nem tudom, mások is őriznek-e hasonlót, közös emléke-e minden más gyerekkel, vagy csak nekem volt meg ez a különleges képzelődésem: fel és alá sétálgattam az udvaron, és olyan érzésem volt, hogy a házban lévők elbújva, szemmel kísérik és mindnyájuknak legfontosabb — én vagyok. Rosszul bánnak velem, büntetnek, semmibe vesznek, csúfolnak, de valamilyen felsőbb akaratból így kell tenniük; nekem csak mutatják a szigort, de alapjában minden körülöttem forog. És jön majd egy nap, mikor az álarcok lehullnak és mindenki ragyogó arccal, boldogan fordul felém, minden *megvilágosul*... és vártam ezt a napot. Magamban este különösen, fekvé kis fiókos ágyamban sokat sírtam, de nem volt örömök nélkül ez a könnyes boldogtalanság.)

Mi vitt rá, hogy egy este bátyám könyvespolcáról elvegyem és iskolakönyveim közé csúsztassam a *Jelesek Csarnokát*? Mert ezt tettem a szívdobogtatón széptáblájú könyvvel, és pár héten belül még más hét-nyolc könyv is így járt velem. De nemcsak ennyi volt. Iskolatáskámban reggel az iskolába is elvittem és osztálytársaimnak, egynek ezt, másnak azt elkölcsönöztem. Hosszú idők, hetek teltek el, míg rájöttek — mint mondták — a *turpisságra*. Bátyám a *Jelesek Csarnoka* hiányát vette észre legelőbb, s arról a többi könyveket. Nem tagadtam semmit. Másnap délelőtt az iskolában az igazgató úrhoz hívtak. Ott volt idősebb leánytestvérem is. Kivallattak, mely fiúknak adtam könyveket. Szigorú szavakat mondott az igazgató úr. Azt is mondta, hogy meg van botránkozva. Akkor hallottam először ezt a szót, és nagyon megdöbbsentem. Még heteken át hallottam otthon ismételtetni az igazgatói véleményt, a megbotránkozás sosem maradt ki belőle, és mindannyiszor megdöbbsentem. A könyveket, nővéremmel körüljárva a fiúkat, visszaszereztük.

Tolvaj! — mondta édesanyám nagyon hosszú időn keresztül, ha más újabb csínytevéseimmel felingereltem. Tolvaj! — mondták testvéreim, ha bármi okból köztünk a dolog szóharagra került. Tolvaj! — mondták a házicselédek, ha kényelmükben megzavartam őket. Tolvaj! — mondta egyetlenegyszer édesapám is, de ezen már csak nevettem, olyan idegenül jött szájából e szó (ma már tudom: azért, mert meggyőződés nélkül mondta, egészen komolytalanul, közszájon forgó csúfnevetet üstökön ragadva). Tolvaj! — mondta részeges öreg mosónőnk is, akinél nagyobb tolvaj nem volt a városban.

Gyermekkori emlékeim közül a legélénkebbek egyike, a *Jelesek Csarnoka*, de aligha a büntetés súlyossága miatt és ebből az okból aligha is meséltem volna el neked. Harmincnégy év távolságán át nem nyúltam volna e könyv után, csak azért, hogy rajta megmutassam: apró bűneinkkel nemcsak kárt okozunk embertársainknak, hanem hasznot is, adván nekik támadási pontot — biztos, veszélytelen, sikeres támadásra. Efféle tanulságért sem térben, sem időben nem kellett volna olyan messze mennem. Más okaim voltak rá, fiam. Elsőbb is: nem akartam kockára tenni érzékeny kis lelked hitét, vajon igazságos ember-e apád, hogy magát e levelekben mindig mint üldözött ártatlanságot szerepelteti. Nem, fiam. Én is elkövettem rosszat, mint más emberek, és helytelen volt, hogy nem hagytam a helyén a *Jelesek Csarnokát*. Helytelenségét nem a büntetések, a nekem juttatott gúny és szidalom mutatják, hanem a kár, mit szenvedtem a vélt haszon helyett. Enyém csak a lopás dúló izgalma, a felfedeztetés hosszú félelme volt, de nem lett az enyém a *Jelesek Csarnoka*. Még órákra sem, hisz elbeszéltem, hogy kispajtásaimnak elkölcsönöztem. Kérték, s én odaadtam, mert mutatnom kellett, hogy enyém, hogy rendelkezem vele.

Fiam, nem minden dologban, de sokban az idő legyőzi a szégyent, és hidd el, hogy én most a színgázat beszélem neked. Én nem is akartam magamnak a *Jelesek Csarnokát*. Sosem értenéd

meg, miért vettem el mégis, ha el nem mondanám, és legfőbb oka, hogy e történetbe kezdtem, éppen az volt, hogy ezt elmondhassam.

Azért loptam el a *Jelesek Csarnokát*, hogy elvihessem magammal az iskolába. Csak azért. Hogy ott tízpercekben magam elé tegyem, és címlapjának kék ragyogásával magamhoz csábítsam a fiúk csodáló tekintetét. Hogy engem is észre vegyenek, hogy én is valaki legyek közöttük. Egyik fiú a zsebpénzét csörgette, másik az új cipőjét csikorgatta, harmadik a festékdoboza fedelét nyisszegtette, és élénk villant az okkersárga, a cinóbervörös és a tustányér fehérje. Nekem nem volt másom, csak iskolakönyvem, se ugrós ceruzám, se pergő csigám, még erős muszklím sem. Nem mondhattam kérkedő pajtásaimnak, hogy este színházban voltam, s nem mondhattam, hogy délután cukrászdába visznek. Nem tudom, érted-e mit beszélek? Én is jelentkezni akartam a világban, hanggal, színnel vagy akármi mással. És így történt, hogy jelentkeztem a *Jelesek Csarnokával*. Nagy sikerem volt, de csak pillanatnyi. Utána jött a szegyen. S az igazgató úr megbotránkozása.

VI.

Fiam,

nem tudom mit felelnék, ha megkérdeznéd, miért juttatom Hozzád ilyen körülményes módon a leveleimet, holott egyszerűbben is tehetném, mint így, hogy újságba nyomatom. Miért nem adom oda írásban Neked (ha már éppenséggel nem tudok lenni anélkül, hogy tanácsokkal zavarjam kicsi életedet?).

Nem tudnám hazudni, hogy „az a cél vezet, hogy más kisfiúk is tanuljanak a leveleimből”. Semmi értelmeset nem tudnék felelni egy ilyen kérdésedre, tán zavarba is hoznál, mégis jobban szeretném, ha már előálltál volna velem. Mi, felnőttek — Istenem —, hát mi már vagyunk annyira, hogy azt mondjuk: „Irodalom...”, és ezzel az egy szóval napirendre tudunk térni a legkiáltóbb ostobaságok felett. De az olyan kicsi embertől, mint Te vagy, elvárok annyi férfias bátorságot, hogy nyilvános értelmetlenségre ne féljen megmondani: „nem értem!”

Nem szeretem a gondolatlan fejbólintást, nem szeretem a korai beletörődést a világ dolgaiba, és méregbe hoz ez a sok nyugalmas arc körülöttem, ezek a szemek, melyeknek nincs kérdeznivalójuk. Csak méregbe hoznak, fiam, nem gyűlölöm őket, de ők gyűlölnek mindenkit, akinek szemei kérdezve járulnak végig a dolgokon, és aki a mai értelmetlenséget nem látja igazoltnak azzal, hogy — „már tegnap is így volt...” Szerzte a világon a tömeg gyűlöli a kérdező embereket, és tudod-e miért? Mert senki sem szereti, ha elmulasztott kötelességre emlékeztetik.

Nézd, fiam! Látok néha napilapot a kezében. Ugye mindig a második oldalon kezded az olvasást. Megkezdted néhányszor az elsőt is, de nem értetted, ami azon írva volt, és megszoktad lassan, hogy az értelmetlen hasábkot megkerülöd, és egyenesen az értelmesebbnek tetsző napihírekre térsz. Amivel így ösztönszerűen nem kívánsz foglalkozni: az — fiam — a politika. (Útbaigazításul el kell mondanom, hogy a Lexikon P betűs kötetében részletesebb és tudományosabb magyarázatát találhatod ennek a mesterségnek, de az én magyarázatom elevebb, és jobban fején találja azt a szöveget, amellyel mondanivalómat az emlékezetedhez kívánom erősíteni.) Nincs benne semmi, fiam, egyszerűen idegen az érdeklődésedtől, nem is kérkedsz az ismeretségével, és te nevetnél a legjobban, ha komoly hangon megkérdeznének: értesz e Te a politikához?

Lásd, fiam, a felnőtt emberek nem nevetnek. Pedig pont annyit értenek hozzá, mint Te, de nincs annyi bátorságuk, mint neked, és hosszú estéken értelmetlen és céltalan veszekedésekkel bizonyítják egymásnak, hogy: de bizony értenek!

Fehér! — mondja egyik nagyhangú valaki olyasvalamiről, aminek színét se látta soha. Fekete! — mondja a másik nagyhangú ugyanarról a valamiről, aminek hírét sem hallotta idáig, és fehér hírét is csak most hallotta. És a többiek, kik ülnek az asztal körül, egyik a fehérre, másik a feketére igent bólintanak, aszerint, hogy mr. Fehérhez vagy mr. Feketéhez ülnek-e közelebb. És van már Fehérpárt és van Feketepárt, és lárma is van, kis alkotmányos veszekedés, meg némely

múharag. Gyűlölet nincsen még... A gyűlölet csak akkor születik, ha szerényen belép a társaságba mr. Idegen, aki nem átalotta megtekinteni a lapoknak és dolgoknak mindkét oldalát, és csodálkozva szól rá a veszekedőkre: „Uraim, hagyják abba; ami felett vitáznak, az piros, mint az artériák vére olyan szembeszökően piros.”

Akkor, fiam, abban a pillanatban Fehérek és Feketék testvéri szeretetben fornak össze, és kérlelhetetlen gyűlölettel törnek az Idegenre, ki meg merete nézni a dolgot magát, nem átalotta szemét kinyitni, és kérdezve jártatni végig Isten szép világán.

Csak példának mondtam az egészet, hisz mit érdekel Téged a politika, s csak mert már benne vagyok, azért folytatom.

Fehérek és Feketék sűrű rajokban lepik a földet, vannak közöttük erős kezűek: ezek kormányoznak, vannak erős fejűek: ezek rendszert visznek az értelmetlenségeikbe, és madárfejűek: ezek dalt dalolnak és más költői műfajt művelnek... csak nyitott szeműek nincsenek közöttük, bátor szembenézők, kik úgy látnak a világot, amint teremtették.

Nem, fiam, ők egy újat teremtenek! Egy gyökértelen, levegőben lógó új világot, és csinálnak politikát, aminek az élő emberrel varratnyi közöisége nincs, csinálnak tudományt, aminek az elme nem látja érdekét, csinálnak irodalmat, amit a szív hidegen elutasít, és élnek (és életnek velünk is) egy életfeletti életet, amit eddig élni sem volt érdemes, tovább élni meg nem is lehet.

Haragudj, fiam Fehérékre és Feketékre nagyon. Isten is haragszik, és bocsát néha reájuk világháborút, likvidálja lelketlen tudományukat, s a szívtelen irodalomnak magvát szakasztja. Összezilálja nyelvüket, azután csendet parancsol.

Szűz messzeségben valahol új értelem fogan. A kérdezők ideje jön. Kérdezz, fiam.

Akár azt is: miért rikkancsoltatom e leveleket egy országrészen át? Lehet, türelmes kedvemben találsz egyszer, és hosszú mesével felelek. A kagyló fájdalomról mondom majd mesét, a csodás fájdalomról, amelyből kis cipő, harisnya, tandíj és könyv terem.

VII.

Fiam,

az ablakból láttad tegnap délután, hogy bottal, kalappal a kapun kiléptem, pár lépést tettem a piac felé, majd hirtelen fordulással visszatértem. Nemcsak láttad, fel is tűnt neked, kérdezted is miért, én feleltem: „Majd megtudod.”

Nem arra gondoltam, igazán nem arra, hogy leveletem olvasván megtudod. Hanem arra, hogy, mint sokunkra, elkövetkezik Reád is (ahogy látlak, egész bizonyosan elkövetkezik) az idő, hogy séta közben minden különösebb indokolás nélkül, egy láthatatlan diszkrét gentleman hozzád csatlakozik, a füledhez hajol és belesúgja: „Kár minden lépésért, forduljon nyugodtan vissza, Uram.” És ahogy engem visszatérni láttál, úgy engedelmeskedik e tanácsnak minden megszólított; bárhova indult volna — nyugodtan hazatér.

És otthon is marad.

Szeretném, fiam, ha pár ezer kilométer fölösleges sétát megtakaríthatnék a számodra. Úgy van az, hogy ez a halk szavú láthatatlan azért ér el általános sikereket, mert csak azokhoz csatlakozik, akiknek arcán amúgy is ott ül a hajlamosság a visszafordulásra. Nos... ha levelem nyomán pár évvel hamarabb ülne ki arcodra — én mondom, Fiam —, nem lenne okod bánni.

Első levelemben ígértem, hogy nem lesz egy szó ez írásomban, mit mai fejeddel is ne érthetnél meg. De azt nem ígérhettem, hogy nem találkozol bennük egy emberrel, akinek tettei és gondolatai néha érthetetlenek lesznek előtted: az apáddal, aki megértésért, mindenki más előtt, mégis csak a te fiatalságodhoz fordulhat. Azt is ígértem, hogy nevetni való is lesz e levelekben. Hát nem nevetni való, hogy legtöbbször, mikor kalapomat, botomat összekerestem és neheztelő kérdezősködéseidre kurtán azt feleltem: „Dolgom van” — én voltaképpen sose tudtam, hova indulok, s hol fogok megállani!? Csak mentem. Így láttam a többi emberektől, kik lótnak-futnak, kocsiba ülnek, ezzel tárgyalnak, azzal tárgyalnak, titkozatoskodnak, sarki beszélgetésre megállnak, kávéházi sarokba sugdolózni ülnek, néha elutaznak, sűrögnek-

forognak, estére megállnak, reggelre újrakezdik. Így folyik az életük, és ebből megélnék, ebből a sürgés-forgásból élnek azok is, akiknek élete reájuk bízott. És vettem a botot, a kalapot, ezt az életet utánoztam én, fiam, mikor naponta többször a kapun kiléptem, térültem-fordultam, beszélgettem, meg sugdolóztam, olykor vitáztam, néha kocsiba ültem, de mindezt csak úgy, mint Dummer August, tehetetlen tenniakarással, éppoly ügyefogyottan, mint ő, de nem olyan kedvesen, és azért — még nevetés formájában sem — jutott ki nekem a siker.

Azt mondom, fiam, mégis csak furcsa, hogy én azt hittem: céltalan futkosással célt lehet érní, kenyeret keresni lehet. Elvégre Te úgy látod, hogy egyik ember orvos, a másik ügyvéd, a harmadik kereskedő. És a negyediknek és a századiknak, mindnek van valami különleges foglalkozása, annak derekasan utánalát, a betegéhez megy, a törvényszékre siet, vagy az üzletfelét keresi fel. Céltalanul senki sem szaladgál... (Látod fiam, rád fogom, hogy ezt mondod, pedig nem mondtad soha. De arra emlékszel ugye, hogy nevetve megkérdezted, miért mondom mindig, hogy: dolgom van. A nevetés az én „dolgom”-nak szólott, e pénzt nem hozó céltalan futkosásnak, szegény Dummer August esetlen bukácsolásainak).

Hogy hihettem!?

Fiam, a hitet a jóisten adja, olyikunknak egyebet sem ad, s ha ezt sem adta volna, azt tudom, hogy hol lennék már régen, de hogy Te hol: azt nem tudom. Pár óra álom — jó búfelejtő, s én úgy ébredek reggel, mint egy Fáraó. Királyi váram kapuján ahogy kilépek, megdobbán a föld a lábam alatt, és délcegen nézünk egymás szemébe — Én meg a Nap. Fiam, kenyérgondok, miktől estére kis gombolyaggá görbedek, reggel nincsenek sehol. Enyém a föld, az élet, minden lehetőség és minden alkalom. Terveim közt egy új megváltás a legkevesebb. Kis emberi ravaszágok csomóján az elme éle nevetve vág keresztül. Mesetávolba tűnnek a tegnapi patkányharcai.

S hogy este mégis!? S hogy minden este összetörve, minden tagomban kiállva, üres zsebekkel, szemlesütve úgy térek haza...!? Igaz.

Valami van, amit nem értek. De azért — a nevetéssel — nincsen egészen igazad.

Azt helyesen látod fiam, hogy egyik ember ügyvéd, a másik orvos, a harmadik kereskedő, mindenkinek van valami tanultsága vagy képesítése, s ezt, ha jól esik, fel is jegyezheti a névjegyére. Én is megtehetném. De hol van ez még — a foglalkozástól!! Mekkora távolság még odáig, hogy a tanultságból foglalkozás legyen!

Azt mondják: „Kezdeni kell, a többi jön magától.” És én elhiszem, hogy a többi jön magától, azt is, hogy kezdeni kell; csak azt nem tudom, hogyan. Sokat kérdeztem, nem mondtá meg senki. Feleltek — de Isten bocsássa meg —, nem igazat feleltek. Legtöbbsen nevettek. Ezek hazudtak a legszörnyűségesebben. Fiam, ha kérdésre valaki nevetéssel felel — szaladj attól az embertől messzire. Mert nemcsak a feleletet tagadták meg tőled, hanem az emberséget is. Meg se állj, fiam.

Nem tudhattam meg soha, hogyan „kezdik” az emberek. S most nem mondhatom meg neked sem, pedig én vagyok az egyetlen, aki neked, ha tudnám, megmondanám. Sok céltalan futkosásomnak, lásd, ez is célja volt: meglesni őket, csak azért is, kitudni titkon: mégis, hogy kezdik el. A tanultságukat hogyan hozzák először forgalomba.

Nem tudtam meg soha. Egy pillanat ez, amelynek titkát óva őrzik. Ők tudják, miért. Én már csak a folytatást láttam, azt a „többi, ami magától jön”. Erről tudok is egyet-mást mondani.

Magától jön. Olyan könnyen jön, hogy nekünk, Augustoknak, keserű lesz a szánk és fitymálva nézzük a munkátlan diadalt. Sokszor meg nevetünk a harsány hó-rukk! kiáltásokon, homloktörülgetésen, fáradságmotogatóson, gondmímelésen, amivel a „munkájukat”, ezt a semmit, kísérik.

(Semmi? Csináld utána, August!)

És tehetetlen dühvel veszem a pálcám, a kalapom — dolgom van fiam! —, és rohanok, és csak a város végén eszmélek magamra: hát újra itt vagyok... de miért és hova? Szomorúan és nagyon fáradtan, de azért sietve iszkolok haza, mert hórukk!-jkkal megölnek az okos Augustok.

Isten megáldjon, fiam, mostantól mindig a szobámban találsz, jer minél sűrűbben, tanítlak egyre-másra, legyen mit kenni, ha felnősz – a névjegyedre.

VIII.

Fiam,
minden a segédtsizttől függ.

Nem tudom, lesz-e a te idődben háború, bizonyára lesz, de ha nem is lenne, ne felejtsd ezt a tanításomat. Mert – segédtsiztek mindörökre lesznek, háborúban és békében, gyöngyéletben és civil nyomorúságban, míg világ lesz a világ, és a mi nagyszerű fajtánk, a homo sapiens, éli rajt' világát.

Ha én most úgy tudnék írni, ahogyan kutyakötelességem volna, ha már tollat fogtam, – mindjárt megértenéd, mire gondolok. Figyelj – tán így is megérted.

Sokszor küldtelek üzenettel ehhez vagy ahhoz az emberemhez, indulás előtt felmondtad a leckét kétszer is, megnyugodva vártam visszatérteket. Izgatottan vetted a megbízást és bár nem mondtad soha, ugye igaz, hogy izgalmad tetőpontra akkor hágott, mikor ott álltál a bejárat előtt, ujjad a csengőgombot nyomta és az ajtó kulcsának fordulását vártad? Pedig tudtad, hogy ez alanti szolgálatot nem az teljesíti, akinek üzenetem szólt, hanem: inas, szobalány, vagy akárki más, a név nem fontos, mondhatom segédtsiztnek is. Nem láttam soha, de esküdni mernék, hogy előtte jobban rettegtél, mint – bebocsátást nyervén – a címzett előtt. Oh, ott már nem rebegtél, értelmesen szóltál, a szíved sem vert sietve, és ami volt, csak annyi volt – te nem is emlékszel rá – , egy kis kimerültség. Nem is emlékezel, de én akarom – azért írom ezt a levelet – , hogy emlékezzél! Arra a kimerültségre, erőfogyatéokra, amit szenvedtél, és amit az okozott: hogy közted és a között, kivel dolgoz akadt, ott állt egy harmadik, – a segédtsizt, fiam –, ki felborította fáradtsággal rendbe szedett egyensúlyodat, azután megnyílt az ajtó hirtelen, már várt a – Parancsnok, svungba hoztad magad egy villanás alatt, s hát persze hogy persze, no valld be szépen, olyan lágyacská lettél, mint mondám: kimerült...

Semmi találó nincs e hasonlatban, semmi olyas, mi a nagyok dolgával közös, vagy alig valami. Az a perc talán, melyben a segédtsizt megjelenésedet hírül vitte, s az előszobában magadra hagyott. A gyenge kis tény, hogy üzenetemmel odakint állsz, hányféleképpen jelenthette be! Mondhatta így, unott közönnyel: „Itt van egy fiú.” Mondhatta barátságosabban: „Itt van egy kis fiú.” S mondhatta (csak tőle függött) pártolva, szinte beajánlóan: „A doktor úr kicsi fia van itt.”

Amilyen okos kisfiú vagy, mosolyogsz ezeken a semmiségeken, de csak azért, mert amilyen kis csacsi vagy, – még nem érted, mi minden fordul meg ezeken a semmiségeken.

Minden a segédtsizttől függ, fiam. Attól a harmadiktól, aki odaáll közém és a partnerem közé, mikor ennek akaratát hajlítani akarom. Gyönyörű tervek, abszolút elgondolások, számszerű bizonyosságok nyaka tört ki már a segédtsizt kezén.

Ugye, a kapitányra gondolsz, kiről sokat beszélünk, a Kommandó-segédtsiztre, ki szabadságkérésemet úgy regerálta, hogy az csak kibúvó a frontra menesztés alól, holott én vitézi időm nagy részét töltöttem ott, míg ő végig idehaza csapdosta gyönyörű csizmáin pengő sarkantyúit. Miért? Mert a másik orvos jobb „alsós-anyag” volt, s mint ilyen – a kávéházban – nélkülözhetetlen. Ezt nem írták rá az aktára, fiam, az aktára az én nélkülözhetetlenségem került, el is utaztattak, majdnem behaltam, pedig Te voltál beteg, és nagyon féltettelek. A két hét szabadságot is csak azért kértem, hogy falura vigyelek. Ez jut eszedbe, ha segédtsiztről szólok, nem is csodálom, magam is sokszor gondolok rá még ma is. De nem éppen mindig. Tudod, sok segédtsizt állt az utamba egy élet hosszán, nem is mind délceg katona, volt köztük délceg civil is nem egy, olyan is több, ki délceg se volt, csak civil volt, úr is, paraszt is, mindenféle fajta, magas hivatalnok és alacsony ajtónálló, nem is lehet azt mind elmondani, annyi és annyiféle volt. Nagyjából, fiam, mégis kétféle segédtsizt: olyan, akit már hivatalban találtunk, és olyan,

akit mi tettünk hivatalba. Ez a második fajta a veszedelmesebb. De sose ismernéd fel, ha az elsőt alaposan szemügyre nem vetted.

Fiam, ez a szó, hogy: *segédtiszt* — katonáéknál se jelentett stráfot, se csillagot. Nem rangot jelentett, hanem *állapotot*. Meg kell hogy mondjam itt, nem volt rossz állapot. Hatalom volt és tehetőség. Kár, hogy szemléltetve be nem mutathatom már neked (a gyönyörű Hinterlandkommandók jaj, hova lettek...), hogy köszönti a kapuórség a segédtisztet, és hogy a tábornokot. Hangos hapták és büszke fővetés kijárt mindkettőnek, a különbség a szemekben volt, fiam. Emberi méltóság és öröms derű szállt a szemekből a tábornok felé, örültek a fiúk, ha jött, ha ment, a táborparancsnok nem törődött velük s ők áldott jósnak üdvözölték ezt a nem törődést. De jaj, minden sunyiság, aljas emberi alázat ott lapult a szemek mélyén, ha jött a segédtiszt, mert minden tőle függött (ki legyen kapuőr, az is!), és örnek lenni jó, és százszor jó, ha sivítva száll a gránát — kétszáz kilométerrel amodább. Oh, a segédtiszt ismeri apró gyengeségeinket, kis hajlamainkat, kedvteléseinket, éles szeme átfúr fitogtatott egykedvőségünk páncélzatán, a lehangosabb hapták, és sarkantyú lengetésből is kihallja a frontirtóztat elnyomott sikolyát. Nem hatják meg beesett arcok, beesett szemek, se sápadt melankólia. Nem tévesztik meg hetyke beszédek a tiszti étkezőben. Ő fél a fronttól — tehát mindenki fél. És féljen is, mert ez az ő hatalma, melyet elcikáztat naponta félős emberszemek előtt...

Honnan a segédtiszt hatalma? ezt kérdezed. Hogy még álmélkodóban kérdezd, elmondom Neked, amit egy helyütt Tolsztoj mesél (s az ő meséinek többet hihetsz, mint valamennyi szakíró valóságainak). Egy orosz hadvezér segédtiszti irodájában vagy tíz tábornok és egyéb magas rangú tiszt várakozik. Valamennyi a segédtisztet udvarolja körül: kis hetyke, fölényesen okos kapitányt. Éppen egy rendjeles orosz tábornokot hallgat végig, aki szinte lábujjhegyre ágaskodva, bíborvörös arcának katonásan alázatos kifejezésével jelent valamit... (a tábornok a kapitánynak!) — mikor belép az ajtón egy fiatal zászlós, jó barátja a kapitánynak, ki abban a pillanatban már el is fordul a tábornoktól, vidám mosollyal int a zászlósnak, és hozzásiet...

Nem is értheted meg másként sem ezt a jelenetet, sem a nagyvilág összes jelenéseit, ha csak észben tartod: a segédtisztség nem rang, hanem állapot.

Nemhogy egy kapitány — fiam —, egy őrmester eldöntheti a sorsodat. El is dönti, többször még, mint a kapitány. Miért? Azért. Felfoghatom a dolgot úgy is, hogy: egészen rendén a dolog. Elvégre, ha a parancsnok nem dolgozik, minden dolgát alantosaival végezteti, miért ne vándorolna át az alantos kezeibe (a kötelességgel együtt) — a jog is? Nemcsak katonáéknál, fiam, polgári hivatalban is így van, így a vármegyénél, a minisztériumban és minden foltján a világnak, ahol csak előszobáznak fáradt emberek. Erről tenni nem lehet, okos ember meg sem kísérli, hanem gyors felfogással a tényt — ténynek veszi s minden erővel, mit koncentrált a parancsnok ellen frontális támadással a segédtisztre támad. Eszét, ravaszságát, pártfogóit mind már az előszobában harcba veti, s támogató nehéz tüzérségével a segédtiszt asztalát löveti.

De mondom, ez a kisebbik veszedelem: a hivatalban ott talált segédtiszt; elismerem — erőpazarló, s lendületrontó állapot, akárcsak a papon keresztül járulni Urunk Istenünkhöz. De tenni róla nem tudunk, e segédtisztet a végzet veti elénk, sem elkerülni, sem elnézni felette nem lehet, úgy ékelődik közénk és céljaink közé, mint pokoltól égig érő sziklafal, melyen csak bűvös „Szézám”-ra nyílik keskeny ajtó. És mégis... ezret inkább ebből a fajból, mint csak egyet is azokból, kiket mi ültettünk oda.

(Nagy fát mozgatok, erőmet túlhaladja, a törzset hiába nézed, nem mozog, a vastag ágat is hiába nézed. Se zúg, se reccsen. Egy-két levél, ha ing... figyelj merőn, fiam).

Egyszerű szürke ruhámban állok, kezemben gépirásos kérvény, sokadmagammal a miniszter ajtajában. Minden formaságon túl, csak idő kérdése már, hogy beljebb kerüljek. Köröttem emberek, mint én magam, egy várt „igen” s egy rettegett „nem” között vergődnek nyilálló vágyaikkal. (Tőlük semmi sem függ. A maguk sorsa sem.) Passzív szegények, mint én magam. Forogatom az esélyek szerencsekerekét kínos mellnyomással. Csak nyílnék már az ajtó. Már nyílik is, de újra csak kívülről, és bejutnak újabb referensek. Nem bírom tovább.

Szomszédomnak az *esetemet* mesélni kezdtem. Bőkezűn, érthetőn, nagyszerű árnyalással. Jót váró hitem minden szavamon átrezeg. Befejezem. Csillogó szemmel várom igenlő jóslatát. Szomszédom mosolyog, fanyarul, gonoszán, homlokot ráncol, orrot fintorít. „Próba szerencse” – mondja, s hozzá vállat rándít. En daccal elfordulok, de reményem dús kalásza már földre hajlik. Már csak a rossz esélyek között szemelek, szerénysége az eget verdesi. Csupa alázat vagyok már, hogy újból hozzá fordulok, és szerényebb kérdésekkel ostromolom, nézné meg a papírjaimat, rendben vannak-e? A bélyeg jó helyen s elégséges-e? Hány lépésre Tőle kell megállni? Ilyetén szerénységgel akarnám a magam pártjára hódítani... azt az úgy lehet nálam is koldusabbat, akiből én, Isten tudja, miért — egy-kettő *segédtszitet csináltam*. Őrmestert, kapitányt, Úristent! Hivatalba tettem, a fejemre ültettem, tesz velem, amit akar, igazgat, utasít, kérlelhetetlenül és fellebbezhetetlenül. Minden erőmből kiforgat, s mire az ajtó nyílik, már semmi sem vagyok, sem ész, se jog, sem akarat, temetésre váró hullá, semmi más.

(Figyelj merőn, fiam. Fent a csúcson, szélén a lombnak, bőlint egy pár levél.)

Olyikunkat — fiam — csakugyan a maga képére teremté az Isten, adván minékünk is kiapadhatatlan teremtő erőt. És mi teremtünk egyre-másra — segédtsziteket. Sok csalódás vesszőzte meg a lelkünk, vagy velünk született ez a rettegés? Miért állítunk magunk s az áhított valóság közé tiltó előfalat? Fanyar, kiábrándító, reményünk rontó segédtsziteket? Minden előszobában, minden cselédszobában, házkapuban és utcasarkon a kinevezésre váró népséget megtaláljuk. És osztjuk a rangot, a tanácsadói sarzsit, kérünk segítyt ezerszer koldusoktól, fecsegünk süket füleknek, irigy szemeknek kitárjuk arcunk vonagló kínjait, áruljuk gyengeségünket úton-útfélen. Hallatlan erők gyülemlenek fel gyengeségeinkből, állanak csatasorba, és mind — ellenünk. Állunk reménykopottan, üres kezekkel; szemben velünk a kérlelhetetlen segédtsziti gárda, melyet világra hoztunk. A hitvány csapatban kérő tekintetünk arcról arcra jár. A Boldogság észrevétlen mellettünk elhalad.

Napóleon!

Ne az enyémet, fiam, az Ő életét tanuld. Magának bajra Ő segédtszitet nem teremtett, nem ültetett senkit hivatalba. Azt is kidobta, akit már benn talált.

IX.

Fiam,
aki pretenciókkal jön, az meghal.

— — — —

Lásd fiam, így nem szabad egy embernek semmit ígérnie. Íme, már nem is egy szó, hanem egy egész mondat, amelyet nem értesz. Itt állok, másként nem tehetek, dobj reám követ, de hallgass meg előbb.

A *Mezőség* nagy országútján gyorsan ügető lovak vitték a kocsim. Hátrahanyatlottam az ülésen, erőtlen voltam és összetörött. Késő nyári, alkonyba hajló délután, lilás volt már az országút pora, ennyit láttam csak abból, ami a kocsin kívül volt, szemem mozdulatlanul a kocsis tarkójára meredt, nem gondoltam semmire, meghalni se vágytam, túl volt ez a bánat mindazon, amit még halállal gyógyítani lehet.

Sötétedett. A lovak tartották a trappot, a kocsis időnként félő sejtéssel hátralesett, mit is gondolhatott? — ijesztő lehettem, és ő nem látja, milyen peckesen ül mellettem, és hogy vigyázza életemet: élni vágyó, délceg útitársam, a bánat. (Ezt már végleg nem érted, ne is értsd, fiam.) Szó a félnapi út hosszán nem hagyta el a számat.

A mócsi tetőn szusszanásnyi időre a lovak megálltak. Izzadt hátukat gyors iramú szellő szárítgatta, jótékonyságát ez a szél lüktető halántékomtól sem sajnálta. A kocsis fékezett és erősen tartva szárban, a lovak már lejtőn szaladtak. A völgyből sűrű piros fények integettek: tíz perc még, már csak nyolc, négy perc legtovább. Szavakat kerestem. Valamit csak mondani kell. A drága nővé, ki megszokta már, hogy mindig csak fájdalom évadján látogatom, egy pár szíves szót megérdemel. A kocsi mind gyorsabban gördül a falu felé. A Hosszúék udvara. A takaréék.

A csendőrök. A vörös fogadó. Balra kis virágos kertre nyíló, négy világos ablak. Egyikből derékig hajlik ki Ő. Sietős, furcsa, kis lépésekkel elém szalad, hideg kezemet biztatva szorongatja, a nevemet mondja, karon fog, a kis hídon át bevezet. Akkor, ott, még az udvaron hullottak ki a számból ezek a szavak: "Aki pretenciókkal jön, az meghal." Mikor kimondtam, nyugodtabb lettem.

Édes fiam, én nem vagyok erre a kitalálásomra büszke, hiszen az élete nyomorúságát valamilyen formában mindenki megszövegezi — hát csak annyi az egész, hogy én ilyen kurtán fogalmaztam. A jólesés pedig, ami kísérte e kurta vakkantásomat, csak olyasfajta volt, mintha neked egy számtani feladatot sikerül fáradtságosan és becsületesen megoldanod, mondjuk: egy csomó törtet hozni közös nevezőre... úgy, olyan becsületes fáradtsággal ültem le pihenni, hogy sok tört reményemet sikerült — óh, nem összeforrasztani! — csak összerakni némi rendbe (adjusztálni egy közös koporsóra).

Fiam, az iskolában ugye hangosan olvastatják veletek a közmondásokat, és megtiltják, hogy hangtalanul a pad alatt detektívregényeket olvasgassatok. Pont megfordítva tenném: a gyermekektől én a közmondásokat tiltanám. Mert akkor, csak azért is, azokat olvasnátok elfúló izgalommal, a közmondások lopnák be magukat az idegeitekbe oldhatatlanul. Istenem, ha ezt a szép mondást: „Nyugtával dicsérd a napot”, ha ezt a pad alatt olvastam volna vagy lopott gyertya mellett, mikor aludtak már a házbeliek, de sok csalódással lennék ma szegényebb!

Nem akarok igazságtalan lenni, az élet valamennyire pótolja az iskola mulasztásait, negyven év alatt az én idegeimbe is berágott egy ilyen szentenciát, azt, amelyikkel kezdődik mai levelem. Távolról sem olyan szép és olyan világos, mint amaz iskolai, viszont (öndicséretnek ne vedd fiam) valamelyest mégis egyénibb. Nem is lehet csodálni. Negyven év alatt egy élettelen ólomgolyó is, ha magamban hordozom, kap tőlem valami egyéni veretet. Hogyne kapna egy élő fájdalom.

Hogy az egyéni veretű bölcsességet jobban szeretem a közkeletű bölcsességeknél, ez azért van, fiam, mert a közkeletűek között hamar akadhatok két olyanra, amelyek egymásnak ellentmondanak. (Nahát, nem éppen olyan hamar, de negyven év alatt rájöttem, hogy a „Nyugtával dicsérd a napot” ellene mond annak a másik szép mondásnak, hogy „Mindenkinek a maga szerencséjének a kovácsa”. Ez az utóbbi az emberi akarat győzhetetlenségét hirdeti, a cselekvő, dagadó izmú, lobogó agyú embert állítja beérhetetlen magas dobogóra, míg az első bizony a szenvedő igeragozás hősévé teszi emberünket, aki csak tatik-tetik, és bár tetszése szerint törekedhetik, sikeréről csak este bizonyosodhatik meg, ha markát kinyitván, a sikert benne találja.) Az egyéni veretű bölcsességet sose lehet ilyen szegénybe hozni, mert azok, fiam mind (fájdalmasan) igazak. És a fájdalmas igazságok, sajnos, szép sorjában elérnek egymás mellett a világ rendjében. S még szűkebb helyen is...

Téged persze az érdekelne jobban, mi lett a lovakkal s talán az is, mi jóval kínált engem Flóra nénéd. A lovak haza mentek az istállóba, ropogtatták a zabot és a szénát, és gyűjtötték az erőt, hogy visszavigyék a vonathoz árnyékká nyúlt apádat és súlyosabb útitársát, a bánatot. Flóra nénéd pedig teával, fahéjas kaláccsal kínált, és közben az itt írottaknál egyszerűbb és világosabb szavakkal tanított engem, milyen nagy kárt tesznek az emberben a pretenciók. Ő nem használta ezt a szót, hanem olyasmiket mondott hogy: „Mindent úgy kell venni, ahogy van, az étellel szemben minden követelőzés nevetséges és hiábavaló”, azután, hogy: „Mindent meg kell tenni, hogy úgy legyen, ahogy az ember szeretné, de ha mégsem úgy lesz, hát azért az ember nem felelős”. Még mondott affélet is, hogy: „Biztosra csak az vehet valamit, aki előrelát minden eshetőséget, minden lehetőséget és mindenről tud, ami volt és ami van: csak a jó Isten maga...”

Amiből láttam, hogy a pretenciókról körülbelül egy véleményen vagyunk, csak Ő nem fogalmazta a maga véleményét olyan halálosan.

Nem is haltam meg fiam. Csak...

Te! Az íróasztalomon azok a szép kék kötésű könyvek a Nietzsche Frigyes könyvei. Ez a szegény Nietzsche az élete vége felé nagyon-nagyon beteg volt, már nem is emlékezett

semmire. Mindig karosszékből ült egy szép teraszon és a nővére ápolta. Egyszer mintha mégis felvillant volna valamely emléke, kérdezve hozzá fordult:

– Ugye írtam én is valamikor szép könyveket?

Fiam, én kit hívjak segítségül az emlékezetemnek? Választalan a kérdésem elszáll:

– Ugye voltak nekem is szép álmaim?

1922.